

Немања Д. Андријашевић

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет

e-mail: nemanja.andrijasevic@gmail.com

ПИСМО ПРОФ. ДР ЂОКА СЛИЈЕПЧЕВИЋА ВЛАДИЦИ ДИОНИСИЈУ МИЛИВОЈЕВИЋУ УОЧИ ПОЧЕТКА РАСКОЛА ПРИ СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ У АМЕРИЦИ

Апстракт: Проф. др Ђоко Слијепчевић и владика америчко-канадски Дионисије Миливојевић познавали су се из међуратног периода. После Другог светског рата разменили су неколико писама. Садржај рада представља писмо које је 28. октобра 1962. проф. Слијепчевић упутио владици Дионисију и коментар на њега. Из дописа се сазнаје да су неке чињенице из живота и рада Српске православне цркве на америчком континенту Слијепчевићу биле познате. Он тамошњег епископа обавештава о излажењу свог првог тома Историје СПЦ и истовремено га упозорава да је одабрао проблематичан пут и да не рачуна на његову подршку ако мисли да угрози јединство Цркве у дијаспори. Критикује га и због мешања у политичке токове и појашњава му, укратко, шта је (био) Југословенски народни покрет Збор.

Кључне речи: Проф. др Ђоко Слијепчевић, владика Дионисије Миливојевић, Српска православна црква, Америка, емиграција, Југословенски народни покрет Збор.

Увод

Проф. др Ђоко Слијепчевић (1908–1993) предавао је од 1938. на Катедри за историју Српске православне цркве (СПЦ) при Православном богословском факултету Универзитета у Београду. Један од студената био је тада и јеромонах Дионисије Миливојевић (1898–1979).¹ Он није са успехом завршио последипломске студије и није успео да докторира, али је изабран за епископа и послат у Америку², у једном веома осетљивом тренутку, пред сами почетак окупације Југославије и вршења геноцида над српским народом у сопственој држави.³ Према Слијепчевићевом сведочењу, поменути архијереј звао га је да пође са њим чим је био хиротонисан: „Писцу ове књиге, који је добро познавао епископа Дионисија и пре него што је, уопште, постао епископ, и ценио га, познато је да се и он спремао на дужи и озбиљнији рад у Америци и Канади. И писцу ове књиге је нудио да пође са њим истичући да ће се тамо имати шта да ради. И на црквеном и на националном плану. Из личних разлога писац ово није могао прихватити“.⁴

Обојица су током Другог светског рата били активни на верском и патриотском пољу. Владика Дионисије упознао је западну јавност о масовним злочинима над Србима.⁵

1 Вуковић 1996, 172; Студентски досије Драгољуба/Дионисија Миливојевића.

2 Пузовић 1996, 87–96; Вуковић 1994.

3 Paris 1961.

4 Слијепчевић 1986, 401.

5 Milivojević 1943.

Слијепчевић је истраживао, политички се активирао подржавши Владу народног спаса армијског генерала Милана Недића (1878–1946)⁶, прикључио се формацијама Српске добровољачке команде (СДК)⁷, а крајем 1944. емигрирао је из Југославије.⁸ Настанио се у Швајцарској.⁹ Одатле је размењивао писма са владиком Дионисијем, а то се наставило и када је прешао да живи у Минхену, у коме се запослио и поново окупио најужу породицу – супругу Радојку и ћерку Љелју. Миливојевић је финансијски помогао Слијепчевићево истраживање и прикупљање грађе за писање историјата СПЦ.

Када су почеле да пристижу бројне жалбе верних из Америке на починства и пропусте владике Дионисија, из Патријаршије српске послати су изасланици, са циљем да се подробно упознају са стањем СПЦ у Америци и Канади. Истовремено, до Слијепчевића су допрле вести о томе да се на нецрквен и потпуно непримерен начин жели одвојити тај део Српске цркве из дијаспоре од Мајке Цркве у отаџбини. Надахнут негативним причама и информацијама које је добио, првенствено од свог блиског пријатеља Бошка Костића¹⁰, Слијепчевић се обратио владици Дионисију дужим писмом. То се десило само неколико месеци пред почетак расцепа при СПЦ у САД.

Ове године навршава се 60 година од почетка једног од најтежих проблема Српске цркве у њеној историји: раскола у Америци.¹¹ Рад је прилог разумевању околности и указивању на чињеницу да је раскол био припреман и организован са намером, а не – како се често погрешно разумева – спонтаним настанком или борбом против комунизма, „дрвене цркве“, Јосипа Броза Тита или социјалистичког уређења у СФРЈ.

Критички осврт на Слијепчевићево писмо

Проф. Слијепчевић обратио се писмено 28. октобра 1962. владици Дионисију. Поменути текст налази се у изворном облику у прилогу рада. Писмо је оштро интонирано и применито је да се Слијепчевић није устручавао да прекоревачки епископа Миливојевића. У односу на до сада пронађена писма овог историчара упућена црквеним великодостојницима, посебно епископима, тон овог писма по својој грубости тешко је упоредити са било којим до сада доступним. Допис настао на машини за куцање, на латиници, могао би се поделити у два дела. У првом се упућује на објављено дело *Историја Српске православне цркве* и најављује довршетак другог тома. Слијепчевић је у личном тону указао да је урадио онолико колико су му могућности пружиле. Не само једном пожалио се на невеселе околности, које му нису биле наклоњене. Сазнаје се и да је владика Дионисије финансијски помагао настанак ове његове књиге. Први део писма је краћи и стиче се утисак да аутор обавештава поменутог архијереја да је завршио планирано и очекује да књига буде промовисана од архипастира СПЦ у САД и Канади.

Други део писма, знатно дужи, обојен је политичком конотацијом, уз примесе указивања на настанак озбиљног црквеног проблема. Аутор одбацује да он или било ко од

6 Стојановић 2015.

7 Димитријевић 2011.

8 Андријашевић 2020, 97–98.

9 Андријашевић 2019.

10 Бошко Костић био је лични секретар Димитрија Љотића, а касније емигрант, који је живео до смрти у Милвокију, Висконсин. Био је активан при СПЦ на америчком континенту.

11 Fahey и Vrga 1975; Спасовић 1997, 115–192; Јанковић 2001, 389–407; Радић 2002, 292–378; Цомић и Тодоровић 2009, 561–619; Ђурић Мишина 2012, 595–645; Јевтић 2013, 21–66; *The Serbian Christian Heritage of America. The Historical, Spiritual, and Cultural Presence of the Orthodox Diaspora in North America 1815–2019* 2019, 393–437.

његових колега из Југословенског народног покрета (ЈНП) Збор¹² има везе са неком (организовано) борбом против надлежног епископа СПЦ на америчком континенту. Сасвим прикладно, Слијепчевић указује да је дошло до необичног тренутка, изазваног „Важном објавом“ владике Дионисија, коју је овај архијереј обзнанио и упутио свим Србима у Америци и Канади 1. јуна 1962, али ју је убрзо одбацио.¹³ Успут, Слијепчевић је похвалио *Искру*¹⁴, чији су аутори одреаговали адекватно, и истакао је да су збораши поступили исправно. Нагласио је епископу да му је познато „стање дубоког неспокојства“, које траје „већ месецима“ при СПЦ на поменутом простору. Изнео је став да је „без икакве принудне силе споља“ на делу покушај припреме отцепљења једне епархије у дијаспори од Мајке Цркве.¹⁵ Према његовим сазнањима, епископ те епархије у свом науму свесно злоупотребљава народ, стварајући верујућима тежак проблем – саблазан.

Иако је владика Дионисије у ратним годинама писао дописе о стању у разореној Југославији¹⁶, а у првим послератним годинама показао да жели да унапреди стање СПЦ

12 Већи број савремених истраживача карактеришу пројугословенски десно оријентисан ЈНП Збор као антикомунистички, националистички, монархистички, антикапиталистички, антидемократски, фашистички, екстремно десничарски и антисемитски. Gligoriјевић 1965, 35–83; Стефановић 1984; Petranović 1988; Kurzydowski 2017; Ломпар 2021.

13 Миливојевић 1962, 3, 5. У поменутој објави епископ Дионисије изнео је аргументе о потреби стварања и јачања аутономне епархије СПЦ у Америци и Канади, сходно одлукама неколико заседања епархијског Црквено-народног сабора, посебно оних из 1952, 1956. и 1960. Једно од решења било је и да се ова епархија (самовољно) подигне на статус митрополије. Ипак, заборавило се да овакав сабор, макар обухватао све Србе на том континенту, нема право нити законску могућност да донесе одлуку и наметне је Светом архијерејском сабору – врховном телу СПЦ. Владика је нетачно закључио да је 1945. престало да важи правило о избору епископа у дијаспори, због другачијег политичког уређења у самој Југославији. С обзиром на чињеницу да су лаици „плаћали надлежног епископа и издржавали епархију“ – како је истакнуто у објави – они су себи дали за право да предложе три кандидата за будућег епископа, од којих би Свети архијерејски сабор СПЦ одабрао једног. Приметан је неумерен тон према одлукама највишег (законодавног) тела СПЦ, коме један епископ који годинама не учествује у раду овог тела – а то му је обавеза као епархијском архијереју – држи придику и одређује да ли је поменути начин уређења СПЦ у иностранству и даље адекватан. Он се позива и на пример стања СПЦ у Македонији, иако ту не постоје паралеле нити сличности, пре свега због чињенице да је реч о Цркви у дијаспори. Епископ се усудио и да пошаље делегацију која би „преговарала“ са Светим архијерејским синодом, иако га је, према његовом сопственом признању, Свети синод подсетио да је он као надлежни владика особа која би требало да води разговоре у име епархије која му је поверена. Он поставља питање „Зашто баш мене лично траже?!“, иако је потпуно свестан да је ово једино исправно и да томе не постоји алтернатива. Иако је показао да не жели да оде у Београд и подели судбину коју су сва његова браћа архијереји носили у том *смутном времену*, он је изнео проблематичан закључак. У њему је поменуо одговорност коју до тада није понео, најпре из личног кукавичлука: „И Ја данас скидам са себе сваку одговорност за последице, које могу да наиђу“. Овом објавом указано је да би ствари могле да крену у правцу противном постојећем и важећем канонском уређењу вођења и управљања епархијом СПЦ у иностранству, односно у САД и Канади. Уредништво часописа у коме је објављен целокупан текст објаве с правом је констатовало у свом осврту насловљеном „Ка расколу?“, да је владика Дионисије започео „двобој са светом Српском православном црквом“, односно да је то „увод у једну тешку и неразумну борбу која ће уродити грким плодом“, а која је „настала из чисте обести“. Аноним 1962, 2.

14 Збораши су штампање свог листа *Искра* започели у Лингену 15. јуна 1949, а убрзо су целокупни посао пребацили у Минхен, у коме је овај лист вођен до 1988, а потом је све пренесено у Велику Британију. Пауновић 2004, 302–311.

15 Ово је важно јер аутор писма с правом упућује да одлука није настала као одговор на неко зло делање нити је реакција на неки вид (спољашњег) притиска, већ корен проблема постоји на супротној страни – налази се у самом чињењу владике Дионисија.

16 Стојановић и Ломпар 2019, 50.

на великом географском простору који му је поверен, сасвим је тачно Слијепчевићево запажање изнесено још тада, с јесени 1962. године, да је, у међувремену, подлегао „групашко-политичким и партијашким смицалицама“. Са ове временске дистанце овај Слијепчевићев суд може се окарактерисати као прецизан. После толико деценија може се закључити да је поменути епископ пристао на једнострано сагледавање ратних чинилаца, односно доношење субјективног вредносног суда у односу на учеснике у Другом светском рату. Две чињенице одвукле су га у сасвим погрешном правцу. Прва је: он није био учесник поменутих догађаја, нити је лично доживео било какво страдање, и није боравио на територији која је била вишеструко измучена ратним дејствима, немаштином, геноцидом и проласцима разних окупатора и бројних супротстављених војски. Друга је: он није разумео шта је политика, ни у глобалним оквирима нити у његовој некадашњој отаџбини, и дуго времена није схватио да је социјалистичко уређење у послератној Југославији такво да СПЦ под њим веома тешко опстаје.¹⁷ Са безбедне удаљености и својевољним вишедеценијским изостајањем са заседања Светог архијерејског сабора СПЦ – која су се у тадашњем времену одржавала једном или два пута годишње, на која није одлазио најпре из страха – он је, иако лишен монасима својствене храбрости, управо исту ту смелост тражио и захтевао од других, најпре од највиших црквених власти у социјалистичкој Југославији, што је својеврстан нонсенс.

Слијепчевићева процена истакнута у писму, да: „ниједан православни епископ у слободном свету није имао ни приближно такве могућности и такву прилику да за свој народ и за своју Цркву учини толико добра“, такође је адекватна. С обзиром на то да тема рада није ни личност владике Дионисија, нити раскол који је он свесно покренуо, тешко је, и незахвално, упустити се у тумачење тога да ли је у тадашњем времену постојао други епископ са сличним могућностима. Оно што је неоспорно јесте да епископ Дионисије није желео да буде изнад послератног конфронтирања ратних учесника. Он није заузео начелни став да је Црква изван подела и изнад политике¹⁸, а посебно да се људима који су кивни и гневни према другим заузетим странама у ратном вихору неће помоћи распиривањем мржње и враћањем на ратне трауме, већ покушајем да се они сретну у Цркви, и евентуално измире, ако је то уопште (било) могуће. У форми питања, Слијепчевић је указао и на велику, тада већ скоро дводеценијску, пропуштену шансу: један број високошколованих теолога и врских националних интелектуалаца уопште није био укључен у стваралаштво, издаваштво нити у црквену просвету, односно није им била пружена прилика да своја знања и своје таленте принесу Цркви, и тиме допринесу и њој и српском народу.

У наредном делу писма аутор је прешао на политички оквир, подстакнут помињањем ЈНП Збор и збораша од стране владике Дионисија. Сасвим разумно указао је упућеном адресату да поменути покрет нема намеру да ‘преузима Епархију’, што је, највероватније, била клевета појединих из владичиног окружења, коју је он некритички прихватио и усмено изговарао – због чега су ти гласови и стигли до Слијепчевића. Истовремено, мање разумно, у истом пасусу, аутор пружа веома необично тумачење: „И заборављате нешто веома важно: сваки човек који истински верује у Бога и Христа и у Његову Цркву идеолошки је у ЗБОРУ, јер ЗБОР нема, у суштини, никакве друге идеологије. Има, разуме се, своју тактику и свој начин објашњавања ове идеологије, али то не може да погоди ниједног исправног свештеника, а још мање епископа“. Ово показује да је Слијепчевић тешко надилазио своју идеолошку припадност, подразумевајући да

17 Radić 1995.

18 Пример поменутог представља митрополит Јосиф Цвијовић и његово достојанствено и храбро држање током окупације Југославије.

исправни свештенослужитељи не би требало да имају ништа против идеолошке концепције Збора, док „сваки човек који истински верује у Бога и Христа и у Његову Цркву идеолошки је у ЗБОРУ“. У овим речима назире се крајње идеолошко одређење, које јесте красило Слијепчевића, као и бројне друге збораше и њихове епигоне. Ипак, оно је веома упитно: Слијепчевић себи даје за право да сваког истинског верника сврстава у политички покрет, у Збор, који је, за разлику од Христа и Цркве, откуцан свим великим словима.

Док критикује владику што није познавалац ЈНП Збор, о коме је изговарао нетачности, с друге стране, пише о „несебичном служењу народу и његовим највишим интересима“, заборављајући да помене да је он сам служио окупаторском апарату у Југославији, у Другом светском рату, и то за новац: „Један од идеолога Збора др Ђоко Слијепчевић, сарадник листа *Наша борба*, члан Управног одбора Антикомунистичке лиге, био је међу ‘посебним’ сарадницима немачке Групе активне пропаганде Пропагандног одељења Југоисток“.¹⁹ Тешко је довести у везу служење српском народу „и његовим највишим интересима“ уз истовремени хонорарни рад за интересе Трећег рајха на територији своје поробљене отаџбине 1943. године.

Слијепчевић је уз упозорење скренуо пажњу владици Дионисију да се збораше неће устручавати да се бране, иако није најјасније да ли га је ико из покрета овластио да говори у име (свих) осталих. Највероватније је то самовољно одлучио. У писму је поменуто и да је од појединих српских група из Америке спречен да се тамо исели, што му посебно тешко пада, јер је уверен да би много више урадио за црквену и националну ствар, него што иначе чини „у оштрој борби за горки емигрантски опстанак“.

Исказујући преданост да се он и покрет коме припада бране од клевета, он сасвим тачно износи следеће запажање: „Акција, иза које Ви стојите у последње време, није ни добра ни корисна нити се може бранити ни са националне ни са црквене тачке гледишта“. Владику који ово чини упозорава да је спреман да му помогне у свакој корисној ствари, али и да очекује отпор и супротстављање уколико дође до покушаја угрожавања јединства Цркве.

Требало би имати у виду да су и један и други били окружени пријатељима и истомишљеницима, од којих су добијали информације и често их некритички прихватили. То усвајање условило је једну врсту другачијег сагледавања ствари и догађаја, посебно оних из прошлости. На крају, довело је до удаљавања, па и извесне нетрпеливости између поменуте двојице кореспондената, ако се поклони поверење Слијепчевићевом исказу, а у овом случају може се закључити да је он био добро и тачно обавештен. Претпоставка аутора рада је да владика Дионисије није одговорио на допис који му је Слијепчевић упутио, посебно имајући у виду да би га прималац, највероватније, сачувао. Хипотетички се може закључити да они после овога никада више нису разменили писма, нити су имали икакав лични однос.²⁰

19 Мраовић 2017, 154–155. Издавачко предузеће А.Д. Југоисток бавило се припремом брошура, публикација и плаката, који су потом прослеђивани Одељењу за пропаганду. Као посебан сарадник поменуто је и Слијепчевић, који је радио за немачку Групу активне пропаганде Београд од 17. септембра до 12. новембра 1943. године. За тај ангажман исплаћена му је позамашна сума новца. Војни архив, Београд, група фондова На, К 60, Ф 5, бр. рег. 2/-30, 29.

20 У писму свештенику Стевану Ластавици, пароху у Виндзору у Канади, Слијепчевић је 1. децембра 1962. истакао да је владици Дионисију „ушло у глави[у] да га ми гонимо, а нарочито ја. Ми нити га гонимо нити се боримо против њега, него само јавно и академски критикујемо његов рад на разбијању јединства цркве. Писао сам му у вези с тиме, али не верујем да ће одговорити. Рекао сам му доста онога што је требало рећи“. Поменуто писмо налази се у Слијепчевићевој

Допис указује и на трагику веома присутну у послератним деценијама у емиграцији: неистомишљеници су одбацили супротне групе и тачоре, одбијали су сарадњу, грубо су се односили према другачије усмеренима (у политичким и црквеним питањима и датостима), често су клеветали „другу страну“, осуђивали „оне друге“ за учешће на погрешној страни током трајања Другог светског рата, оптуживали их за колаборацију са Немцима или комунистима, вређали их и ниподаштавали у емигрантским публикацијама, и тако даље. Посебно је тешка и негативна подела произашла из окриља Цркве, јер је она поразила, збунила, а свакако и саблазнила велики број верних, њихове потомке, странце, представнике и верујуће људе различитих конфесија, али и бројне друге. То се, с временом, само продужавало и увећавало.

Неколико месеци после писма од 28. октобра 1962. ствари су се разданиле: раскол је започео²¹, а Слијепчевић је написао кратку брошуру о узрочнику трагике при СПЦ у САД.²² Ово је било прво дело о тешком проблему који је обележио, оптеретио и унесређио наредне три деценије живота и рада СПЦ на америчком континенту, а мањим делом и у Западној Европи и у Аустралији. Раскол је превазиђен након скоро три деценије²³, премда се последице могу осетити и у данашњем времену.

Прилог

Писмо Ђока Слијепчевића владици Дионисију Миливојевићу

Др. Ђоко Слијепчевић,
München 15
Ringseisstrasse 4/III
Germany

Његовом Преосвештентству
Епископу америчко-канадском
Господину Дионисију
Либертивил
Америка

Минхен, 28 октобра 1962 [откуцано је у горњем десном углу]

Ваше Преосвештентство,

Први циљ овога мога писма јесте, да Вас обавестим да ових дана излази из штампе прва књига моје Историје српске православне цркве, која обухвата време од покрштавања Срба до краја XVIII века. Књига износи нешто око 530 страница. Већ је оштампана и тренутно се још увек налази у књиговезници. Када књига буде повезана бићу слободан да Вам пошаљем један примерак.

У припреми је и друга књига овога дела, која треба да обухвати време од почетка XIX века до наших дана. Овај рукопис је већ 2/3 готов. Потребно је само да се ревидира и, ту и тамо, још употпуни. О раду на овоме делу Историје наше цркве Ви сте били у своје време обавештени и били сте љубазни да са прилогом од 150 долара помогнете

архиви. Наредне године, Ластавица је замонашен под именом Стефан и изабран за епископа источноамеричког и канадског.

21 *The Serbian Christian Heritage of America...*, 393–437.

22 Слијепчевић 1963.

23 Јевтић 2013.

прикупљање материјала и литературе на чему сам Вам се захвалио. Рад на првом[j] књизи је био веома напоран: борба за набављање потребног материјала, посведневна заузетост у борби за опстанак и, нарочито, доста слабо стање мога здравља. Слава Богу и Светоме Сави, коме су биле уперене моје молитве, овај део посла је завршен. Захваљујући једноме доброме и родољубивом приложнику из те земље књига је могла да угледа света.²⁴ Због високих трошкова око штампања и опреме књиге ја нр[е] бих био у могућности да је сам издам.

Препуштам Вашој увиђавности и вољи да ли ћете, и у којој форми, када књигу будете прочитали, исту и препоручити подручном Вам свештенству и народу. Ја већ имам низ поруџбина: некако је у знаку времена, да је први претплатник био један муслиман из Босне кога ја иначе лично и непознајем.

Ако Господ допусти да уредно спремим и објавим и другу књигу Историје наше цркве, онда ћу сматрати да сам, у приликама веома тешким, извршио бар један део дуга према нашој и цркви и народу. То ће бити први пут да наш народ добина [добива] историју своје цркве, која ће се, надам се, моћи без зазора повати [појавити] пред начним [научним] светом-и нашим и страним.

Да су околности, под којима ја морам да живим и радим, биле боље била би, ту и тамо, и ова књига потпунија. Остављам нашој јавности да о њој донесе свој суд.

Други циљ овога мога писма Вама је ово: у последње време добио сам од два пријатеља из Америке, који су о томе добро обавештени, вести да Ви проносите гласове о томе, да ја водим борбу против Вас и да и ЗБОР ту борбу води: по ономе како Ви постављате ствари излази, да ја, као функционер ЗБОРА, водим борбу против Вас и да Вас шаљем у Југославију у руке комуниста.

На овај моменат се морам мало опширније осврнути. Прво, против Вас не воде борбу ни ЗБОР ни ја. 'Искра' је, за своје читаоце, коментарасила Вашу 'Важну поруку', која је била објављена у емигрантској штампи и, самим тим, могла бити јавно критикована. Ово тим пре што је тре[т]ирала један за нас све веома важан проблем: питање јединства епархије, која је Вама поверена, са Матером-Црквом, која се налази под бичем разних тешкоћа које су, свакако, и Вама добро познате. 'Искра' је заузела по тој ствари мишљење, које је сасвим супротно Вашем. Негативан одјек, на који је код наше емиграције, наишла наша порука, један је од доказа да је 'Искра' за[у]зела исправно и патриотско становиште по овој ствари. Да сте Ви заузели погрешан став најбољи је доказ да сте и сами ту Поруку повукли и извинили се због тога што сте је написали. Ви најбоље знате где је то како и када било.

Ако један епископ, који се заклео Цркви, која га је узвисила на степен епископа, да ће јој бити веран и одан, почне сам да се греша и о своју заклетву и о животне интересе своје Цркве, онда он, због тога рада, не само да може, него и мора бити критикован. Ви знате најбоље и [у] каквом се стању дубоког неспокојства налази Ваша епархија већ месецима. Дискутује се и решава о томе да се, без икакве принудне силе споља, оцепи од Мајке-Цркве један њезин део а епископ те епархије се заклања за 'народ' као да је народ његов а не он народни пастир.

Ни мене лично, а ни ЗБОР на кога сте Ви, Господ зна због чега, тако кивни, не интересујете у целој овој ствари Ви као личност, него Ви као епископ, који има своје обавезе и своју одговорност пред судом и Цркве и народа, који он треба да предводи [предводи] на духовно-моралном плану. Као верне синове Православне цркве нас интересује наше пастирствовање, а не Ваше губљење у групашко-политичким и партијашким смицалицама.

24 Односи се на Лепосаву Дучић, удовицу Саве, снаху Михаила и рођаку архимандрита Нићифора Дучића и књижевника и дипломате Јована Дучића, која је живела у Гери, САД.

Остаће, заиста, незаборавива трагедија и наше црквене и народне ствари у слободном свету то што сте Ви, за цело време од краја рата до овога момента, били више партиско-политички човек, него црквени пастир: много више сте разбијали и разједињавали него што сте покушавали да приберете, уједините и повежете. Ниједан православни епископ у слободном свету није имао ни приближно такве могућности и такву прилику да за свој народ и за своју Цркву учини толико добра колико Ви.

А шта сте учинили? Где Вам је црквено-национални центар? Како сте дочекали и прихватили и пласирали толики број богослова за [са] вишом спремом, који су, признаћете, били по квалитетима међу најбољима? Каква црквеност и религиозна и морална духовност зрачи из места где је Ваш центар и боравилиште? Чиме сте показали да схватате жиботне [животне] интересе народа и Цркве у сулудим међусобицама бројних главара и емиграцију? Зар нисте ишли од једне групе до друге и 'водили' политику час са једном час за другом и тако бивали час фаворит час опет мета њихових напада на Вашу личну и на општу народну и црквену штету. Шта сте учинили да окупите и међусобно повежете толики број првокласних интелектуалаца наших у емиграцији, који су могли за националну ствар учинити веома много?

Ви говорите окол да ЗБОР отвара ватру против Вас 'за преузимање Епархије'. Како Вам само овакве ствари могу пасти напамет? Шта ће ЗБОРУ епархија? И чиме би је то могао преузети? И којим циљем? Све Ваше личне противнике, и војводу Ђујића²⁵, и Милутина Деврњу²⁶ и 'неке друге', како Ви то кажете, Ви трпате једноставно у ЗБОР иако људи са ЗБОРОМ нису никада имали никакве везе. Ви бркате везе личног пријатељства и слагање у неким важним националним и црквеним питањима са припадности [припадности] једној организованој политичкој и идеолошкој групи. И заборављате нешто веома важно: сваки човек који истински верује у Бога и Христа и у Његову Цркву идеолошки је у ЗБОРУ, јер ЗБОР нема, у суштини, никакве друге идеологије. Има, разуме се, своју тактику и свој начин објашњавања ове идеологије, али то не може да погоди ниједног исправног свештеника, а још мање епископа.

Овом Вашом тезом, коју наведох горе, Ви показујете фатално непознавање ствари, а и то, да о ЗБОРУ, какав је и шта је, немате баш ни појма. Трагично је за Вас, а штета за нашу општу ствар што сте се Ви, после рата, дали ошамутити разним свесно погрешним и непоштеним интерпретацијама ЗБОРА и кроз то постали онеспкојени за себе и за своје личне интересе. ЗБОР није скуп малоумника, који скачу на ветрењаче и отимљу епархије по беломе свету. ЗБОР је покрет отрежњења и ж-ртвовање и несебичног служења народу и његовим највишим интересима. То је ЗБОР радио и пре рата и за време рата и ради и данас колико и како може.

Ви велите, да ћемо Вас ми натерати да отворите борбу против ЗБОРА и против 'Искре'. Какву борбу то Ви можете почети против нас, која већ није вођена? И шта нам још можете рећи што нам, подли и несавесни, људи већ нису рекли. Али, ако Вам је већ до борбе Ви имајте у виду и овај моменат: ми нисмо људи од 'меког кова', који се дају збунити и уплашити и који беже са мегдана. Ни са кога мегдана ми нисмо побегли. Нећемо, верујте, ни са онога који нам Ви наговештавате.

25 Момчило Ђујић (1907–1999) био је свештеник, ратник и четнички војвода. Своје свештенослужење заменио је ступањем на чело јединица које су се бориле за пуки опстанак Срба на територији Независне Државе Хрватске, а од фебруара 1943. године постао је командант Динарске четничке дивизије, састављене од пет пукова. Његова улога у ратним збивањима различито се тумачи у историографији. Емигрирао је 1944. и остатак живота провео у САД.

26 Проф. Милутин Деврња био је политички емигрант и теолог, који је докторирао, живео и радио у САД.

Да би могли имати јасан, частан и отворен став и свакоме рећи оно што му рећи треба, ми смо провели месеце на 'белом хлебу' и нисмо имали страха да идемо на Титов суд. Чекали смо суд оних код којих сте нас многи од вас бесавесно денунцирали и тај суд, зато што је био суд савести и правде, нас је пустио као невинне и никоме осим Богу нешто дужне. О томе ми имамо црно на белу. Чак и о томе да смо, у једно збуњено и мутно време, требали да будемо предати Титу да би се са земљама под комунистичком влашћу могли поправити трговачки односи.

Не бих хтео да у овај разговор уносим личну ноту, али Вам ипак могу рећи и ово: имам ја црно на белу и о Вашем држању према мени када је било говора да дођем тамо и када су ми пријатељи, све сами странци, били нашли место са кога бих за народ и Цркву могао урадити много више него овако у оштрој борби за горки емигрантски опстанак. Имам ја црно на белу од фактора од значаја да су 'српске организације у Америци и Канади' теажиле [тражиле] да се мени не дозволи долазак тамо. Организација, којој Ви стојите на челу, свакако је и најбројнија и најугледнија.

Ми остајемо доследно и упорно на линији, да се јединство Цркве мора одржати и говори [готови] смо да то гледиште и бранимо и објашњавамо. Ако сте и уколико сте Ви против тога јединства ми ћемо Вас критиковати, али то не значи борбу личну против Вас. Ви живите у изразито демократској земљи и, како чујем, и држављанин сте те земље, па онда би било неприродно да изношење аргумената противничке стране сматрате као личну борбу. Такву борбу, рекох Вам ми нисмо водили против Вас и немамо намеру да је водимо ако Ви то нећете. Било би фер са Ваше стране да нам не подмећете оно што није, јер то не одговара високом чину који носите. Ми би, истински, волели да тај високи чин што изразитије светли и да одблесци те светлости допиру и до нас.

Било би, преосвешени [преосвештени] владико, још доста ствари, које бих Вам, и у Вашем личном и у општем, интересу хтео рећи. Некда [нека] данас буде и ово доста. Уз моју учтиву молбу: не тражите непријатеље тамо где их немате и не узимљите на врат бреме, које Вам неће бити лако. Ми би много више волели када би могли да Вас помогнемо у некој корисној акцији за Цркву и народ. Акција, иза које Ви стојите у последње време, није ни добра ни корисна нити се може бранити ни са националне ни са црквене тачке гледишта. Ако Ви будете упорно остали на томе путу, онда имајте снаге па примите критику и немешајте објективну критику са личним обрачунама. До обрачуна те врсте није стало ни ЗБОРУ, а ни мени лично. Много више ми је стало до тога да још нешто урадим корисно за цркву и народ-колико је то у мојим скромним моћима.

Учинили би ми велику неправду ако би ово, што сам Вам написао, схватили као обрачунавање [обрачунавање] са Вама. Ја Вам само стављам до знања да знам шта говорите и шта намервате и да мене помињете као свога непријатеља што ја, стварно, нисам. Да ли ћу се пак морати обрачунавати са Вама то ће, владико, зависити од Вас а не од мене.

Молећи Вас за свети архијерејски благослов желим Вам свако добро и срдечно Вас поздрављам

Одани Вам Др Ђоко Слијепчевић

Необјављени извори

Војни архив, Београд, Србија. Група фондова На, К 60, Ф 5, бр. рег. 2/-30, 29.
Преписка проф. др Ђока Слијепчевића и владике Дионисија Миливојевића,
Лични фонд Немање Андријашевића. Минхен, Савезна Република Немачка.
Студентски досије Драгољуба/Дионисија Миливојевића, Архив Православног
богословског факултета Универзитета у Београду (Београд).

Објављени извори

Аноним (21.6.1962): „Ка расколу?“, *Глас канадских Срба*, Торонто, 2.
Миливојевић, Дионисије (21.6.1962): „Важна објава. Свему родољубивом
свештенству, црквено школским општинама, и православним Србима и Српкињама ове
епархије – поздрав и благослов – радујте се у Господу“, *Глас канадских Срба*, Торонто, 3,
5.

Штампа и периодика

Глас канадских Срба (Торонто)
Искра (Минхен)

Дисертације

Kurzydowski, Christian (2017): „Ideology and Politics of Dimitrije Ljotić and the
ZBOR movement“. Dissertation, London: University of London.
Стојановић, Александар (2015): „Идеје, политички пројекти и пракса владе
Милана Недића“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду: Филозофски
факултет, Одељење за историју.

Литература

Андријашевић, Немања (2019): „Професор др Ђоко Слијепчевић у Швајцарској
1948–1954“, *Црквене студије*, 16/2, Ниш, 359–378.
Андријашевић, Немања (2020): „Живот и рад проф. др Ђока Слијепчевића у
Савезној Републици Немачкој 1954–1993“, *Богословље*, 1, Београд, 97–98.
Вуковић, Сава (1994): *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади
1891–1941*. Крагујевац: Каленић.
Вуковић, Сава (1996): *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Београд:
Евро, Подгорица: Унирекс, Крагујевац: Каленић, 172.
Gligorijević, Branislav (1965): „Politički pokreti i grupe s nacionalsocijalističkom
ideologijom i njihova fuzija u Ljotićevom 'Zboru'“, *Istorijski glasnik*, 4, Beograd, 35–83.
Димитријевић, Бојан (2011): *Војска Недићеве Србије. Оружане снаге српске
владе 1941–1945*. Београд: Институт за савремену историју.
Ђурић Мишина, Вељко (2012): *Герман Ђорић – Патријарх у обезбоженом
времени*, 1. Сланци: Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана, 595–645.
Јанковић, Милан Д. (2001): *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-
храм*. Крагујевац: Каленић, издавачка установа српске православне Епархије шумадијске,
389–407.

Јевтић, Атанасије (2013): *Савремени еклисиолошки подсетник о дијаспори*. Лос Анђелес, Чикаго, Врњци: Севастијан прес, Братство Светог Симеона Мироточивог, 21–66.

Ломпар, Растко (2021): *Димитрије Љотић – учитељ или фарисеј. Збор, хришћанство и верске заједнице: 1935–1945*. Београд: Catena mundi.

Milivojević, Dionisije (1943): *Martyrdom of the Serbs (Persecutions of the Serbian Orthodox Church and Massacre of the Serbian People)*. Libertywill: Епархија америчко-канадска.

Митрополит Иринеј. Раде Неимар слободног Српства 1914–1999 (2009). Приређивачи Велибор Џомић и Јован Тодоровић. Краљево, Треће језеро: Богословски фонд Светога Саве Митрополије новограчаничке, 561–619.

Мраовић, Маријана (2017): „Пропаганда домаће управе у Србији 1941–1944. године“, *Генерал Милан Недић и домаћа управа у Србији 1941–1944. Научни погледи*“. Уредник Вељко Ђурић Мишина. Београд: Музеј жртава геноцида.

Paris, Edmond (1961): *Genocide in Satellite Croatia 1941–1945. A Record of Racial and Religious Persecutions and Massacres*. Chicago: The American Institute for Balkan Affairs.

Petranović, Branko (1988): *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, 1–3. Београд: Nolit.

Пауновић, Светомир (2004): *Сећања сведока једног времена*. Београд: приватно издање писца, 302–311.

Пузовић, Предраг (1996): „Епархије Српске Православне Цркве у расејању“, *Богословље*, 1/2, Београд, 87–96.

Radić, Radmila (1995): *Verom protiv vere: država i verske zajednice u Srbiji 1945–1953*. Београд: Institut za noviju istoriju Srbije.

Радић, Радмила (2002): *Држава и верске заједнице 1945–1970*, 2. Београд: Институт за новију историју Србије, 292–378.

Стојановић, Александар (2016): „Ишчекивање судбине и нови почеци: прилози истраживању историје српске колаборационистичке емиграције у првим годинама после Другог светског рата“, у: *1945. Крај или нови почетак?* Тематски зборник радова, приређивач Зоран Јањетовић. Београд: Институт за новију историју Србије, 339–374.

Стојановић, Александар. Ломпар, Растко (2019): „Ангажман Независне Државе Хрватске на међународном признању Хрватске православне цркве 1942–1944“, *Токови историје*, 2, Београд, 50.

Слијепчевић, Ђоко (1963): *Огрешења владике Дионисија*. Минхен: самостално издање аутора.

Слијепчевић, Ђоко (1986): *Историја Српске православне цркве* III. Келн: самостално издање аутора, 401.

Спасовић, Станимир (1997): *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади: 1941–1991*. Торонто: Источник Епархије канадске, Београд: Српска патријаршија, 115–192.

Стефановић, Младен (1984): *Збор Димитрија Љотића 1934–1945*. Београд: Народна књига.

The Serbian Christian Heritage of America. The Historical, Spiritual, and Cultural Presence of the Orthodox Diaspora in North America 1815–2019 (2019). Edit by Bishop Maxim Vasiljević. Los Angeles, Chicago, New York, Toronto, Belgrad: Sebastian Press, 393–437.

Fahey, Frank J. Vrga, Djuro J. (1975): *Changes and socio-religious conflict in an ethnic minority group*. San Francisco: R and E Research Associates.

Nemanja Andrijašević

**PROFESSOR DR. DJOKO SLIJEPCĀEVIC`S LETTER TO BISHOP DIONISIJE
MILIVOJEVIĆ JUST BEFORE THE SCHISM IN THE SERBIAN ORTHODOX
CHURCH IN AMERICA**

In his letter (from October 28, 1962) Professor Dr. Djoko Slijepčević informs the bishop of the Serbian Orthodox Church in America and Canada - Dionisije Milivojević, that he had completed a comprehensive research on the history of the Serbian Orthodox Church, and that the first part of that study had been printed. Afterwards he announces the printing, in the near future, of the second part of this study. He also expresses his gratitude to the bishop for his contribution that enabled him to gather the necessary literature and material.

In the second, longer part of the letter, he criticizes the slanders that this bishop had made against the Yugoslav National Movement Zbor, since Slijepčević was its prominent member. He draws the bishop`s attention to the fact that his interest in politics had led him in a wrong direction, primarily because of his political illiteracy and that he had incautiously engaged in the divisions between the parties. At the same time, Slijepčević points out, the bishop had neglected the educated theologians who could contribute to both the church and national development. In the end, he warns him about the consequences that will ensue if he decides to separate the diocese that had been entrusted to him from the enslaved and the martyred Serbian Church in the homeland. He assured him that in the case of such a development of the events, he and his politically like-minded friends will not passively watch, but will get engaged. In the appendix of the work is the content of Prof. Slijepčević`s letter.